

HORVÁTH ÁRPÁD

Csodálkozások a Dráván túl

ĆURKOVIĆ-MAJOR FRANCISKA: HORVÁT
MOTÍVUMOK A MAGYAR IRODALOMBAN

Leérni az Adriához kevesebb időt vesz igénybe, mint eljutni Kolozsvárra. Dalmácia legtávolabbi csücskei nincsenek messzebb a magyar fővárostól, mint a Székelyföld. Legalábbis a XVIII. század eleje óta, amikor Károlyváros és Fiume között kiépült az úgynevezett Karolina út, majd a XIX. század elején a Ludovika út. Amikor pedig már vasúton is meg lehetett közelíteni Budapestről a magyar tengeri kikötőnek tartott Fiumét (1873), akkor szinte minden módosabb pesti családban a férfitá avatás szertartásához tartozott, hogy a sikeres érettségi után az apa leküldte fiát az Adriához, egyedül. Hadd csodálkozzon rá az emberke a tenger végtelenségére, a mély kékségbe zuhanó magas hegyekre, próbálja ki magát önállóan ebben a Pannóniából nézve eléggé egzotikus világban. Az utazás egyetlen napot, illetve egy éjszakát vett igénybe, és még csak útlelvel sem kellett hozzá. Esti Kornél utazásainak harmadik fejezete egy ilyen élményről számol be. Kossuth Lajos híressé vált mondása a századfordulóra egy életstílust jelzett a jómódú magyarok körében: „Tengerhez, magyar!” Annál meglepőbb, hogy ezeknek a tengeri utazásoknak viszonylag szerény nyomuk maradt a magyar szépirodalomban. Például Ady Endre és Mikszáth Kálmán is járt az Adriánál, írásaikban azonban a horvát mediterrán világ nem jelenik meg.

Ćurković-Major Franciska, a zágrábi hungarológia egykori oktatója tudományos kutatásainak leggyakoribb területe éppen a horvát táj, il-

Zágráb Város
Magyar Kisebbségi Tanácsa
Zágráb, 2022

letve az ottani emberi sorsok megjelenése a magyar irodalomban. Az ELTE Bölcsészkarán végzett magyar és német szakon, majd a Miskolci Egyetemen védte meg doktori disszertációját *Szabó Lőrinc kelet-adriai utazásai* címmel. Legújabb könyve eredetileg horvát nyelven jelent meg 2021-ben (*Hrvatski motivi u mađarskoj književnosti*), főleg korábban már magyarul és horvátul publikált tanulmányait tartalmazza, kiegészítve újabb források bedolgozásával. Ennek mostani, magyar nyelven is megjelent változata (2022) lényeges újdonságot nem hoz a horvát eredetihez képest, néhány korabeli metszet beszurása egyes tanulmányokhoz mindenesetre élvezetesebbé teszi az olvasást. A kötet egyik tanulmánya teljesen új, tehát nem jelent meg korábban valamilyen folyóiratban, a könyv fordításának köszönhetően most magyarul is hozzáférhető: *A Kvarner-öböl szigetei két magyar útleíró, Császár Ferenc és Wesselényi Miklós szemével*.

A tanulmánykötet egy átfogó írással indul, amely sorra veszi a horvát motívumok megjelenését a magyar irodalomban a legkorábbi felbukkanásuktól kezdve egészen az ezredfordulóig, majd következnek a tanulmányok, amelyek külön-külön is tárgyalják időrendi sorrendben a magyar irodalomtörténetnek horvát motívumokat felvonultató jelesebb szerzőit és műveiket. A fordításnak köszönhetően most magyarul is hozzáférhetővé vált írás a könyv második tanulmánya. Ebben a kutató Császár Ferenc és Wesselényi Miklós útleírásait elemzi, akiknek a szövegei az Adriáról írt legkorábbi magyar nyelvű irodalmi emlékeink közé tartoznak még a magyar szabadságharc előtti időkből. E tanulmánya elején azonban Čurković-Major megemlíti még két korábbi magyar utazót is, akik némi információt azért szolgáltattak a tájról a korabeli olvasók számára. Az egyik Teleki Domokos *Egynehány hazai utazások leírása Tót- és Horvátországoknak rövid esmértetésével együtt* 1796-ból. Két mozzanatra érdemes itt felfigyelnünk már csak a cím alapján is: az egyik, hogy Tótország alatt nem a Felvidékre kell mindig gondolnunk, ugyanis a mai Zágráb környékét az 1800-as évek előtt a magyarok nem ritkán szintén Tótországgént emlegették, Horvátország területe pedig hagyományos értelmezés szerint ettől délebbre, Magyarországról nézve Károlyváros (Karlovac) után kezdődött; a másik érdekes mozzanat e címből a „hazai” jelző. Az utazó számára, bár országokról beszél, mégis teljesen természetes, hogy Tótország, Horvátország, Magyarország egy haza: *Egynehány hazai utazások Tót- és Horvátországokban...* A másik utazó, akit Čurković-Major e tanulmánya felvezetőjében még megemlíti, Széchenyi István, aki 1828-ban járt Isztriában, Fiumében, illetve a Kvarner-öböl nagyobb szigetein. Magyar nyelvű útinaplója mindenesetre a meglátogatott helyek nevén és az utazás viszontagságain túl sokkal több információt nem szolgáltat. Talán egyetlen helységet kivéve, ahol a naplóíró gyönyörű lovakkal találkozott, és mivel ő maga is érintett volt a lótenyésztésben, nem mulasztja el megdicsérni a falu lovait és az ottani lakosokat.

Császár és Wesselényi útleírásai jóval részletesebbek. A két reformkori utazó naplójának köszönhetően már pontosabb képet alkothatunk a mediterrán táj korabeli városkájáról, az ottani emberek életéről, foglalkozásaik viszonyosságairól, öltözkükről, és még némi történelmi háttérinformációt is kapunk. Császár Ferenc (1807–1858) egy ideje már a régióban élt, amikor naplóját elkezdte írni. Fiumében volt a magyar nyelv tanára, és diákjai közé tartozott Ivan Mažuranić is, akit a horvát romantikus irodalom egyik legjelentősebb tekintélyeként tartanak számon. Császár annyira lelkes tanára volt diákjainak, hogy a tengeremlékről származó Mažuranić nemcsak hogy kiválóan megtanult magyarul, hanem még verseket is írt magyar nyelven, amelyeket a horvát nyelvű irodalomtörténet is számontart. A fiumei magyartárnának, akit később a Kisfaludy Társaság tagjai közé is beválasztottak, kisebb beszélei is megjelentek a tengeremlékről. Ezek jelentősége, hogy közelebből rávilágítanak az ottani olaszok és szlávok életére (*A szusáki vak, Rosalba, A kalóz*). Az egyik ilyen elbeszélésben egy fontos horvát család felemelkedéséről is szó esik: a Šubićokról, akik később Zrínyi néven váltak ismertté a magyarok körében.

Wesselényi Miklós útleírásai sokkal visszafogottabbak, mint a fiumei tanáréi. Čurković-Major Franciska szerint pusztán kedvtelésből írhatta ezeket, nem számolt a későbbi közléssel. Végül nem is az egész napló jelent meg nyomtatásban, csak önkényesen kiválasztott részletek. Érdekessége viszont e szövegeknek, hogy szerzőjük nem pusztán tengeremléki utazásait örököltette meg, hanem megjelenik bennük a horvát táj Csáktornytól kezdve Varasdón, Zágrábon és Károlyvároson át egészen addig, amíg Fiuménél végre felbukkan a tenger. És ezt a mozzanatot, amikor a kontinens belsejéből érkező ember először pillantja meg a végtelennek tűnő nagy kékséget, Čurković-Major az egyik legmarkánsabb motívumnak tartja a horvát vonatkozású magyar szépirodalomban. Kötete bevezető írásában részletesebben tárgyalja ezt a jelenséget, tételesen megemlítve több szerzőt, beleértve Kosztolányit is, akinél Esti Kornél a vonatablakból lesi a régóta várt csodát. Wesselényi naplójával kapcsolatban azonban érdemes megjegyeznünk, hogy a kontinentális Horvátországot érintő utazásainak emlékét a magyar gróf már csak utólag írta meg, pontosan 1836. június 2-án, amikor már Fiumében tartózkodott. Tehát csak azután látott neki a Kvarner-öböl két nagy szigetének (Krk és Cres) felfedezéséhez, miután a tenger mellett lejegyzetelte a szárazföldi horvát tájon (a korábban Tótországnak nevezett vidéken) szerzett benyomásait.

Jókai Mór négyszer járt az Adria keleti partjainál, és ottani élményei alapján két regényt is írt. A híres magyar mesélő ekkor már annyira ismert volt, hogy a fiumei olaszok *La Bilancia* című napilapja részletesen beszámolt mozgásáról a vidéken, találkozásairól a helyiekkel, sőt Brelich Ernő fordításának köszönhetően az *Egy játékos, aki nyer* című regénye korábban megjelent olasz

nyelven (*Un giuocatore che vince*, 1883), mint magyarul, mert Jókai beleegyezésével az olasz napilap folytatásokban közölte a még csak készülő könyvet. E regényben is felmerülnek az ősi horvát családok, a Frangepánok és a Zrínyiek történetei, omladozó váraik, amelyeket a romantikus regényírók különben is előszeretettel szerepeltettek történeteik kulisszáiként. Franciska Čurković-Major alaposan utánajárt, hogy Jókai mennyire dolgozott a valós élményei alapján, és mennyire támaszkodott korábbi forrásokra. Második horvát vonatkozású regénye, a *Három márványfej* (1887) biztosan nem íródhatta a szerző konkrét emlékei alapján, mert története helyszínéül Raguzát, a mai Dubrovnikot és környékét választotta, ahol azonban Jókai sohasem járt.

Még három magyar író, illetve költőt vizsgál alaposabban Čurković-Major. Egyikük Somogyvári Gyula, aki az első világháborút követő években vált ismertté, elsősorban az Osztrák–Magyar Monarchiát visszasíró, illetve a trianoni békeszerződés igazságtalansága felett elégikusan kesergő verseinek köszönhetően. Annál meglepőbb, hogy *Ne sárgulj, fűzfa!* (1939) című regénye, amelynek helyszíne Károlyváros, meglehetősen együttérzéssel mutatja be az ottani horvát emberek mindennapjait. Čurković-Major tanulmányában kiemeli, hogy Somogyvári regénye azzal fejeződik be, hogy a továbbküldött magyar katona Károlyvárost elhagyva már tudja: a Monarchia egyben tartása a háború után minden bizonnyal már nem lesz lehetséges.

Szabó Lőrinc verseiben viszont szinte kizárólag a horvát tengerpart jelenik meg, az ország kontinentális része alig. Ahogy Čurković-Major doktori disszertációjában is olvasható, a tenger már akkor előbukkant Szabó Lőrinc költészetében, amikor a poéta az Adriát még nem is látta, illetve évekkel azután is születtek a dalmát világot megidéző versei, hogy ott járt a jugoszláv tengerparton. Legelső versét az Adriáról a Nyugat 11–12. száma hozta le 1920-ban, ami *Karambol* címmel jelent meg. Érdekes, hogy éppen ezt a versét a költő később egyik kötetébe sem válogatta be. Az Adriára Szabó Lőrinc majd csak 1924-ben jutott el, mégpedig Triesztbe, egy évvel később pedig Fiumébe. Első trieszti élményét, amikor tehát Szabó Lőrinc először találkozott a tengerrel, majd csak 1933-ben örökítette meg egy költeményben, amit a Pesti Napló 1933. április 2-án hozott le *Trieszt előtt* címmel.

Végül könyvében még egy memoárt elemez behatóbban az irodalomtörténész, mégpedig Andrassy Katinkáét, Károlyi Mihály feleségéét, aki az 1919-es kommün kikiáltása után száműzetése egy részét Dalmáciában töltötte a hatalomtól megfosztott férjével. Čurković-Major Franciska e szöveg vizsgálatakor is csodálkozásának ad hangot, hogy a „vörös grófnő” sok más magyar íróhoz hasonlóan mennyire nem veszi észre a valóságot, amellyel az akkori Jugoszlávia mediterrán részén találkozhatott volna. A magyar szerző mintha buborékban létezne, amikor az Adriához ér. Csak a strand, a tenger

szépsége, a régi épületek hangulata, impressziók, a megkapó veduták érdeklik, az ottani emberek hétköznapi gondjaiból szinte semmi sem jelenik meg emlékiratában.

Amikor a magyar irodalmat horvát szempontból vizsgáló kutató kötetének utolsó előtti fejezetében átfogóbb képet igyekeznek adni más magyar szerzőkről is, szinte csak felsorolva azokat, akik egyes műveikben horvát motívumokat jelenítettek meg, némi csodálkozással állapítja meg: Márai Sándor, Déry Tibor, Szabó Lőrinc, Fejtő Ferenc mind járt Dubrovnikban nem sokkal azután, hogy a nagy múltú reneszánsz városban felavatták Ivan Rendić szobrát Ivan Gundulićról, a horvátok talán legismertebb barokk szerzőjéről, aki Pázmánnyal hozható párhuzamba; szinte biztosra vehető, hogy az említett magyar írók elhaladtak az akkoriban felavatott emlékmű mellett, ám észre sem vették, ugyanis a legkisebb érdeklődés nyomaira sem bukkanhatunk náluk nem hogy a horvát irodalom e kiemelkedő nagysága, de tulajdonképpen az egész horvát valóság iránt sem nagyon. E tekintetben talán a Délvidék magyar írói jelentenek némi kivételt. Tolnai Ottó szerint a jugoszláv időkben a délvidéki magyar írók elsősorban abban különböztek az anyaországiaktól, hogy nekik volt tengerük, és írtak is róla. Meglehet, hogy az Adria Magyarországról néhány óra alatt elérhető, és az autópályáknak köszönhetően ma még könnyebben, mint száz vagy kétszáz évvel ezelőtt, de szépirodalmunk tanulságait levonva kérdés, hogy magyarként képesek vagyunk-e valóban meg is érkezni oda. Čurković-Major Franciska tanulmánykötetét olvasva a horvát motívumok megjelenéséről a magyar irodalomban levonhatunk még egy eléggé megalapozott tanulságot: bár horvátok és magyarok sok száz éven át ugyanabban az államközösségben éltek, a tengerpart, beleértve a gyakran „magyar kikötő” névvel említett várost, Fiumét is, a Pannóniából érkező ember számára mindig egy egzotikus világ maradt. Az Adria magyar szemmel nézve sosem lehet hétköznapi, Dalmáciát nem lehetett megszokni, a mediterrán világ mindig is egyféle csoda maradt a magyarok számára, ahol kalandok várnak az utazóra, vagy ahol pihenni lehet, esetleg gyógyulni, aztán pedig visszatérni Magyarországra.